

Marta Kłak-Ambrożkiewicz

Muzeum Narodowe w Krakowie – Muzeum Dom Jana Matejki, Polska

ZAPOMNIANY ROMANTYK: KAROL KORAB-BRZozowski I JEGO ZWIĄZKI Z LWOWSKIM ŚRODOWISKIEM KULTURALNYM

Opracowanie powstało na podstawie materiałów źródłowych zgromadzonych m.in. w muzeum biograficznym Jana Matejki. Wśród osób zaznajomionych z artystą znalazł się Karol Korab-Brzozowski (1821–1904) – współcześnie zapomniany poeta, badacz pieśni, pisarz, leśnik, inżynier, etnograf i kartograf. Brzozowski osiadł z rodziną we Lwowie w 1884 roku. Publikował w czasopismach wspomnienia z pobytu na Bliskim Wschodzie oraz utwory poetyckie. Teatr lwowski wystawił jego dramat *Malek*. Był także autorem inspirowanego litewskim mitem libretta opery *Jeziro Dusza* Mieczysława Sołtysa.

Słowa kluczowe: Karol Brzozowski, poeta, badacz Lwów, libretto, opera *Jeziro Dusza*, Mieczysław Sołtys, romantyzm

Karol Korab Brzozowski (1821–1904) bardziej znany jest jako agronom i leśnik, budowniczy linii telegraficznych, kartograf w imperium tureckim niż jako literat i poeta. W artykule przedstawiono dokonania Brzozowskiego – romantyka, twórcy poezji i utworów dramatycznych, tłumacza.

Wielu informacji dotyczących niezwyklej biografii Brzozowskiego dostarczają publikowane przez niego na łamach XIX-wiecznej prasy wspomnienia, autobiografia oraz korespondencja m.in. z Aleksandrem Krausharem (1843–1931) opublikowana w *Kartce z pamiętnika. Listach ostatniego romantyka, Karola Brzozowskiego, do Alkara (1895–1898)*¹. Interesujące informacje biograficzne można znaleźć też w pamiętnikach i listach Polaków emigrantów pracujących w państwie osmańskim².

Brzozowski urodził się 28 września 1821 roku w Warszawie jako syn leśnika, oficera napoleońskiego i powstańca. Wykształcenie pobierał we Włocławku u pijarów, a od 1835 roku w Sejnach oraz w nadniemeńskich lasach. Wakacje spędza-

---

¹ *Kartka z pamiętnika. Listy ostatniego romantyka, Karola Brzozowskiego, do Alkara (1895–1898)*, Warszawa 1912. Aleksander Kraushar (1843–1931) – adwokat, poeta, publicysta, członek Towarzystwa Historycznego we Lwowie, współzałożyciel Towarzystwa Miłośników Historii.

² M.in. F. Sokulski, *W kraju i nad Bosforem (1830–1881): fragmenty życia i listy*, do druku przygotował, wstępem i przypisami opatrzył M. Tyrowicz, Wrocław 1951; W. Jabłonowski, *Pamiętniki z lat 1851–1893*, z rękopisu dokonał wyboru, wstępem i przypisami opatrzył J. Fijałek, Wrocław 1967.

ne w nadniemeńskich lasach uczyniły z Brzozowskiego doskonałego myśliwego, strzelca i niestrudzonego piechura. Jak wszyscy romantycy, tak i Brzozowski szukał pierwszych impulsów twórczości w pieśni ludowej. Już jako uczeń gimnazjum w Sejnach gromadził z zamiłowaniem „pieśni ludu nadniemeńskiego” z okolic Aleksoty, które w roku 1844 wydał w Poznaniu „z dołączeniem niektórych melodji”. Zbiór ten poprzedził własnym wstępem poetyckim. Dwie strofy tego wstępu doskonale charakteryzują zarówno ówczesne poglądy poety, jak i początki jego twórczości:

Gdy zabijały nadzieję szatany,
 W grób mnie niewoli wtłaczając łańcuchem,
 Kryłem oburącz piersi moich rany,
 By nie pokazać boleści – i duchem
 Po was się może obróciłem pany,
 Bo was myśliłem owianych podmuchem
 Siły. Biada wam! żywota nie macie.
 Szatanu czynem kłamstwa nie zadacie!
 Więc do maluczkich szedłem – bo mi księga
 Święta mówiła, że tam życia kwiaty
 Lubi zasiewać niebieska potęga
 Że tam nocami duch męztwa skrzydlaty
 Zstępuje, kędy wieśniacza siermięga;
 Że często zsyła Bóg straszne Goliaty,
 I gdy serc możnych zamiera otucha,
 Bóg ich zawstydzą zwycięstwem pastucha³.

Po wydaniu 21 maja 1844 roku nakładem księgarni Jana Konstantego Żupańskiego *Pieśni ludu nadniemeńskiego* nastąpiła w pracy literackiej Brzozowskiego dłuższa przerwa, której efektem jest przekład Osmanidy. Epopeja *Osman* autorstwa Ivana Gundulica składająca się z 20 pieśni przedstawia wydarzenia w Turcji po bitwie chocimskiej. Utwór powstał w latach 1621–1638 i jest panegirykiem ku czci królewicza polskiego Władysława (późniejszego Władysława IV Wazy)⁴. Poeta zabrał się do niego, prawdopodobnie pod wpływem prelekcji Adama Mickiewicza (1798–1855):

Błogosławieństwo na drogę poety Karol Brzozowski brał od Mickiewicza. Zapatrzony w to słońce poezji naszej, z Poznania, gdzie bawił w r. 1846 przesłał Mickiewiczowi do Paryża swój przekład kilku pierwszych pieśni Osmanidy Gundulicza. Mickiewicz długo nie odpowiadał, aż wreszcie zwrócił właścicielowi rękopis z notatką: „Jak zajął mnie przekład, najlepszym dowodem są uwagi, które nad nim porobiłem. Gundulicz znalazł kogoś, co go zrozumiał. A więc naprzód”. Prócz tej kartki było na samym rękopisie mnóstwo uwag, między innymi obok miejsca, w którym tłumacz gładkości wiersza poświęcał do pewnego stopnia wierność i przez to odbiegał nieco od oryginału, uwaga rymowana:

Biada poecie, jeżeli dla ucha
 W jedwab ubiera prostą szorstkość ducha.

³ Tekst wiersza na podstawie pierwszego wydania z 1844 r.

⁴ Ivan Gundulić (1589–1638) – chorwacki poeta i dramatopisarz, patrycjusz dubrownicki. Najwybitniejszy przedstawiciel tzw. złotego wieku barokowej literatury dubrownickiej.

Rękopis przekładu *Osmanidy*, jak wiadomo, spłonął, i tak zaginęło dzieło, na którym poeta opierał nadzieję, „że przez parę pokoleń nie zgaśnie jego imię”⁵.

W 1842 roku Brzozowski ukończył Instytut Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie (obecnie dzielnica Warszawy). Nielegalnie przekroczył granicę i od 1843 roku działał w patriotycznej konspiracji w zaborze pruskim. Brał udział w 1848 roku w powstaniu na terenie zaboru pruskiego w Wielkopolsce, odnosząc zasługi jako dowódca oddziału strzelców w bitwach pod Miłosławiem i Wrześnią. Po upadku powstania przebywał w Dreźnie. Z powodu działalności patriotycznej i represji zaborcy musiał wyjechać na emigrację⁶.

W 1853 roku udał się przez Drezno, Szwajcarię do Paryża, zamierzając studiować w Wyższej Szkole Artylerii i Inżynierii w Metz. Dotarł do Paryża, gdzie poznał osobiście Mickiewicza. Owocem tego spotkania był jeden z najpiękniejszych utworów Brzozowskiego noszący tytuł *Noc strzelców w Anatolji*. Jest to poemat opisowy, pełen obrazów przyrody i wschodniego kolorytu, którym poeta znający literaturę i języki Wschodu, barwił swoje utwory. Poemat pełen liryzmu, do którego przyczynił się sam tok wiersza ośmioletkowego i (w chórach) dziesięciozłotkowego. Niezwykła jest apostrofa do Mickiewicza, któremu Brzozowski czytał parę fragmentów swojego poematu:

O Adamie! boski wieszcu,
Królu piewców złoto-struny!
Ty po złotych pieśni deszczu Weźmiesz lutnię twą do trumny;
Po cudownej pieśni twojej,
Jakież piewca się ostoi!⁷

Noc strzelców w Anatolji została wydana po raz pierwszy w 1856 roku, a później miała jeszcze kilka wznowień. Natomiast rok później Brzozowski ogłosił w Lwowie „powieść czerkieską”. Poemat zatytułowany *Ognisty lew* opiewa dążenia Czerkiesów do wolności. Oto inwokacja pieśni XI:

Wolności! tyś jest jak miecz archaniola,
Kto go ramieniem schwył wielkoluda,
Ten Salaminy, Termopyłów cuda
Potęgą woli olbrzymiej wywoła,
I takie słońce czynami rozpali,
I takim blaskiem w ćmie wieków wystrzeli,
Że w swoją istotność myśl stu wieków wcieli,
I starą świata świątynię rozwali,
Jak sędzia stanie w rozumów zawiei,
I będzie ludom synem Galilei.

⁵ Za: *Karol Brzozowski*, „Tydzień”, dodatek literacki „Kuriera Lwowskiego” 1899, nr 2 (8 I), s. 9.

⁶ *Miesiąc maj 1848. Luźne wspomnienia Karola Brzozowskiego*, Lwów 1892.

⁷ Za: *Karol Brzozowski...*, s. 10.

Poemat miał kilka wydań, m.in. ukazał się w 1877 roku w „Bibliotece Mrówki” (t. 47).

Brzozowski w roku po wybuchu wojny krymskiej był wysłannikiem emigracji polskiej (władze emigracyjne) z misją polityczną do Stambułu, pozostając na wiele lat w imperium tureckim, gdzie zasłynął jako myśliwy pod imieniem Kara Awdży (Czarny Łowca)⁸. W czasie 30-letniego pobytu w Turcji prowadził bardzo różnorodną działalność tak jak wielu ówczesnych polskich emigrantów przybywających po upadku powstań. Początkowo przebywał w Azji, utrzymując się z polowań. W XIX stuleciu bardzo ważnym problemem dla polskiego wychodźcy było zdobycie środków na utrzymanie. Polacy byli zatrudniani w Turcji jako wojskowi, a także jako fachowcy, szczególnie przy pracach inżynierskich. Wiele faktów na ten temat zawarł w swojej relacji emigrant Henryk Służalski⁹.

Brzozowski ożenił się z Eulalią Bellier. Miał z nią sześcioro dzieci: trzech synów (Stanisław, Wincenty, Hubert) i trzy córki (Maria, Berta, Jadwiga). Nawiązana listownie znajomość z Mickiewiczem zmieniła się w osobistą, kiedy Brzozowski w tym czasie przebywał w stolicy Francji. Następnie znów zetknął się z Wieszczem w Konstantynopolu, w ostatnim okresie życia Mickiewicza. Z tego spotkania zachował żywe i rzewne wspomnienie. Zygmunt Miłkowski, który znał Brzozowskiego jeszcze w Konstantynopolu w 1853 roku, kiedy obaj dzielili losy emigranta, a poeta pierwszy raz znalazł się w stolicy państwa osmańskiego, tak charakteryzuje go w chwili, gdy mu przychodzi pomysł do nowego utworu:

Zwykle jest on bardzo koleżeński i wesół, lubiący gawędkę i umiejący rozpowiadać rozmaite prawdziwe i prawdopodobne anegdoty, ale niekiedy chmurnieje, zamyka się w sobie i ani z nim się dogadać. Proś go o co, to zrobi właśnie to, o co nie prosisz. Czasami położy się i przeleży... dwa miesiące. Czasami przez dwa miesiące nie dotknie się strzelby i ani spojrzy na nią. Takie paroksyzmy są jego brzemiennością: Nosi on podonczas w głowie plód, który albo poroni, albo też wynosi i porodzi, i wówczas potrzeba obchodzić go zdaleka, a najlepiej zostawić go samemu sobie – niech fermentuje¹⁰.

⁸ K. Brzozowski w 1877 r. dedykował J. Matejce swój utwór poetycki *Sen w Bałkanach. Wielkiemu Naszemu Mistrzowi J. Matejce Biały ojciec. Czarny strzelec* (przydomki, które Turcy nadali Brzozowskiemu).

⁹ Turcję nazwano w tych czasach półzartem azjatycką Polską. Pierwsze wrażenie H. Służalskiego w Konstantynopolu było następujące: „Tu Polaków więcej niż Turków, tak się tu szwedają i politykują jeszcze gorzej niż w Paryżu. [...] Mickiewicz i towarzysze wpadli w wir intrygi wschodniej, pomnożonej przez emigracyjną”. J.W. Borejsza, *Sekretarz Adama Mickiewicza*, Gdańsk 2005, s. 128–129. Henryk Służalski (1812–1857) – działacz emigracyjny, uczestnik powstania listopadowego 1830–1831 i partyzantki J. Zaliwskiego (1833) przewidziany na okręgowego hrubieszowsko-zamojskiego. Od 1836 r. na emigracji we Francji, towarzyszył, uczestnik wydarzeń Wiosny Ludów (1848). Był towarzyszem A. Mickiewicza podczas podróży do Turcji w 1855 r., a następnie oficerem pułku kozaków otomańskich (sultańskich) w Turcji. Jego opis podróży i pobyt w Turcji z Mickiewiczem zostały opublikowane w: W. Mickiewicz, *Żywoć Adama Mickiewicza*, t. IV, Poznań 1895.

¹⁰ Z. Miłkowski (T.T. Jeż), *Pamiętniki włóczęgi*, „Dziennik Literacki”, Lwów 1858. Cyt. za: *Karol Brzozowski...*, s. 10.

Wiosną 1855 roku Brzozowski został zaangażowany przez Franciszka Sokulskiego do budowy pierwszej w tym państwie linii telegraficznej Stambuł–Szumla (obecnie Bułgaria), ukończonej w październiku tego roku. Następnie uczestniczył w budowie linii telegraficznej łączącej Stambuł, przez Adrianopol (obecnie Edirne), Filipopol (obecnie Płowdiw w Bułgarii), Sofię i Nisz w Serbii z europejską siecią telegraficzną (1857). W latach 1858–1865 kierował budową linii Adrianopol–Tulcza (obecnie Tulcea w Rumunii), budował linie telegraficzne w Syrii, Albanii: Elbasan–Tirana, Elbasan–Monastyr (obecnie Macedonii), Awlonia (obecnie Vlonë) – Szkodra–Antiwari (obecnie Bar w Czarnogórze), w rejonie Angory (obecnie Ankara). Od roku 1865 Brzozowski kierował budową linii we wszystkich regionach ówczesnej Turcji. W liście z 1875 roku do poety Teofila Lenartowicza pisał: „trasując linie telegraficzne przemierzyłem pieszo odległość długości równika”¹¹. Natomiast w korespondencji z 1880 roku z poetą Władysławem Bełzą, wspominał: „budowałem linie telegraficzne jako naczelny inżynier i odrutowałem wielką część Turcji jak rozbitą garnek”¹² (około 40 tys. km).

Sprzyjające sprawie polskiej władze Imperium Osmańskiego zezwoliły na sformowanie i przemarsz przez swoje terytorium polskiego oddziału udającego się na teren walk powstańczych (1863). Brzozowski brał udział w tej wyprawie polskich emigrantów z Turcji pod dowództwem płk. Miłkowskiego, który zamierzał na ich czele (213 uzbrojonych) przejść przez terytorium Rumunii, by z Besarabii wkroczyć na Podole. Brzozowski dowodził kompanią i w bitwie pod Konstangalią (Rumunia) został ciężko ranny¹³. Kolejne lata to jego praca w misji leśnej, badania lasów w górach bałkańskich i Rodopach, przygotowanie map tych terenów oraz projekty ich zagospodarowania zatwierdzone przez władze tureckie. Pełnił funkcję inspektora lasów państwowych i służby leśnej na terenach naddunajskich (północna Bułgaria)¹⁴. Gubernator prowincji Midhat Pasza darzył go przyjaźnią. Kiedy w 1868 roku gubernator został przeniesiony do Bagdadu, zabrał Brzozowskiego ze sobą i powierzył mu analogiczne stanowisko w nowym regionie. Dzięki wsparciu protektora udało się Brzozowskiemu założyć w publi-

¹¹ B. Orłowski, *Brzozowski Karol (1821–1904)* [w:] *Inżynierowie polscy w XIX i XX wieku*, t. VII: *100 najwybitniejszych polskich twórców techniki*, red. J. Piłatowicz, B. Orłowski, Warszawa 2001, s. 38.

¹² *Ibidem*.

¹³ Bitwa pod Kostangalią – bitwa powstania styczniowego stoczona 15 lipca 1863 r. pod Kostangalią w Zjednoczonych Księstwach Rumunii. Mimo zwycięstwa w bitwie powstańcy złożyli broń kilka dni później.

¹⁴ Polacy dokonali w XIX w. wielu cennych spostrzeżeń etnograficznych, językoznawczych czy religioznawczych na Bliskim Wschodzie. Zebrane przez nich teksty i materiały w językach kaukaskich, dialektach kurdyjskich czy irańskich posłużyły do pierwszego gruntownego opracowania poświęconego tym narodom. Poza tym dokonali wielu cennych obserwacji ornitologicznych, botanicznych, geologicznych, prowadzili też badania archeologiczne na tych ciekawych terenach, wpisałi więc swe nazwiska na trwałe do księgi poznania tych krajów.

żu Bagdadu (w miejscowości Feradżat nad Tygrysem) wzorcowe gospodarstwo rolne, w którym zaprowadził urządzenia irygacyjne, uprawiał drzewa owocowe, uczył miejscową ludność europejskich metod uprawy, m.in. z orką. W 1870 roku odwiedził Galicję, by sprowadzić stamtąd żelazne pługi i brony, a przy okazji i chłopów spod Lwowa na instruktorów. Przebywając w wilocie bagdadzkim, Brzozowski zajmował się też dorywczo budową dróg i mostów, a także studiował zagadnienie uszlusowania Eufratu. Swoje wrażenia opublikował w artykule zatytułowanym *Wzdłuż Eufratu*¹⁵. Z tego okresu zachowała się jego korespondencja z Wincentym Polem (1807–1872) – geografem, poetą, piewą ziemi naszej, autorem relacji etnograficznych. W tym czasie, jak wskazują przebadane przez autorkę źródła, Korab-Brzozowski zawarł w 1870 roku w Krakowie znajomość z Janem Matejką (1838–1893). Spotkali się także domu Pola, który w liście do żony z 25 października 1871 roku wspominał:

ostatnią prelekcję publiczną miałem o nowych naszych poetach. Otóż jeden z nich, a może najpierwszy zawił po wielu latach oddalenia do kraju. Drzwi się otworzyły, pytam kto taki? – Ognisty lew z Syrii; znałem go tylko z listów, ale zyskał u mnie bardzo na osobistym poznaniu. Odszukał mię prawie pierwszego w Krakowie i grono bardzo dobranych ludzi zebrało się u mnie na wieczór dla bliższego poznania poety – szerokiego wschodniego oddechu. Przeczytał nam parę ustępów z swoich poezji po herbacie zaczarowani rozeszliśmy się dopiero po północy Bardzo żalowałem, żeś go nie poznała, rzadko w życiu zdarzy się taka postać, piękna po ciele i duchu...¹⁶

W 1872 roku Brzozowski porzucił służbę państwową i osiadł w Latakii na syryjskim wybrzeżu Morza Śródziemnego, piastując tam przez kilka lat stanowisko wicekonsula hiszpańskiego w Syrii. Między innymi w jego towarzystwie podróżował Matejko, odwiedzając polskich emigrantów w państwie osmańskim. Brzozowski nadal zajmował się dorywczo zajęciami inżynierskimi. Zrealizował budowę linii tramwaju konnego i mostu w Trypolisie.

W liście z 29 kwietnia 1874 roku do Bronisława Wołowskiego pisał: „sporządzona mapa Kurdystanu obejmuje detale kraju, gdzie dotąd przede mną ... żaden Frank nie zaszedł”¹⁷. W latach 1877–1878, podczas wojny rosyjsko-tureckiej, odegrał pewną rolę polityczną, odwiedzając Lwów, Wielkopolskę, Drezno i Wiedeń oraz uczestnicząc w organizowaniu konspiracyjnego polskiego Rządu Narodowego i przeciwstawiając się brytyjskiej inicjatywie wywołania powstania w Polsce. Demokraci lwowscy powołali go wówczas na swego przedstawiciela w Konstantynopolu ze względu na zaufanie, jakim cieszył się u władz tureckich. Po wojnie nadal pełnił obowiązki wicekonsula hiszpańskiego w Syrii.

¹⁵ „Biesiada Literacka” 1880, nr 255–256, 258–260.

¹⁶ List do Wincentego Pola, Bagdad, 15 lipca 1870; Lattaguić, 26 października 1872 w: *Listy z ziemi naszej. Korespondencja Wincentego Pola z lat 1826–1872*, zebrał, oprac. i wstępem opatrzył Z. Sudolski, Warszawa 2004. s. 649–651; W. Pol, *Pamiętniki*, oprac. K. Lewicki, Kraków 1960, s. 375.

¹⁷ List do dziennikarza Bronisława Wołowskiego w: „Gazeta Narodowa” 1874, nr z 10 VI.

W 1884 roku Brzozowski ze względu na kontynuację edukacji dzieci osiadł z rodziną we Lwowie. Publikował na łamach prasy wspomnienia z pobytu w Turcji, poetyckie utwory romantyczne. Już w 1869 roku przeprowadził badania i pomiary topograficzne gór Kurdystanu na granicy perskiej, które posłużyły mu do opracowania map tych prawie nieznanymi obszarów. Relację z tych prac opublikował we francuskim piśmie „Bulletin de la Société de Géographie” (1893). W polskiej wersji językowej ukazała się w „Gazecie Lwowskiej” (1899) i warszawskim „Tygodniku Ilustrowanym” (1907). Sprawozdanie to przyczyniło się do skorygowania map, zasygnalizowało występowanie w tym rejonie złóż ropy naftowej (eksploatację rozpoczęto w 1927 roku). Relacja zawierała interesującą informację o odkryciu płaskorzeźby skalnej w pobliżu miejscowości Batas.

We Lwowie Brzozowski był znany jako romantyczny poeta, a zwłaszcza po publikacji poematu jego autorstwa *Noc strzelców w Anatolii* (1856). Publikował także napisane wcześniej utwory dramatyczne. Teatr lwowski wystawił jego dramat *Malek*. Utwór gubiony w rękopisie i odnajdywany przez autora został po wielu latach odtworzony i wystawiony na scenie Teatru Skarbkowskiego we Lwowie. Treść do *Maleka* Brzozowski zaczerpnął z pamiętników Meya wydanych w Paryżu w 1828 roku. Następnym dramatem Brzozowskiego, drukowanym w warszawskim „Tygodniku Ilustrowanym” (1885, t. I), był *Eryk XIV*. Bohaterem jest król szwedzki Eryk XIV ożeniony z Katarzyną Jagiellonką, matką późniejszego króla Polski, Zygmunta III Wazy. Największą popularność we Lwowie zdobył dramat Brzozowskiego *Obleżenie Lwowa w r. 1648* ofiarowany przez autora Radzie Miasta. W 1896 roku warszawskie „Ateneum” opublikowało z kolei jego dramat pisany jedenastozgłoskowym, rymowanym wierszem pt. *Joanna neapolitańska*, poświęcony królowej, uczennicy Petrarce.

Lwów stał się w tym czasie najważniejszym miastem dla polskiej kultury muzycznej, gdzie odbyło się wiele premier polskich oper. Znaczny udział w rozwoju kultury muzycznej miasta miała działalność kompozytorska i dyrygencka Mieczysława Sołtysa (1863–1929)¹⁸. Brzozowski napisał także na podstawie litewskiego mitu poemat-libretto opery *Jezioro Dusza*, do którego muzykę skomponował właśnie Sołtys. Kompozytor wniósł też pewne zmiany do tekstu libretta, co świadczy o pełnej współpracy obu twórców¹⁹. Kiedy Sołtys przystępował do pracy nad operą *Jezioro Dusza*, wśród dzieł polskich istniały właściwie tylko dwie pozycje sceniczne o nieco zbliżonej tematyce – opera *Igor* Stanisława Dunieckiego i *Goplana* Władysława Żeleńskiego. Jednoaktowa opera romantyczno-mitologiczna w 12 scenach, będąca efektem współpracy Brzozowskiego i Sołtysa, nie została wystawiona. Jak pisze Maria Ewa Sołtys w publikacji poświęconej działalności swoich przodków:

¹⁸ M. Piekarski, *Muzyka we Lwowie*, Warszawa 2020, s. 182–184.

¹⁹ M.E. Sołtys, *Tylko we Lwowie. Dzieje życia i działalności Mieczysława i Adama Sołtysów*, Wrocław 2008, s. 47; eadem, *Mieczysław Sołtys 1863–1929*, <https://portalmuzykipolskiej.pl/pl/osoba/984-mieczyslaw-soltys/biografia/2-biografia-pelna> (25.07.2025).

Jednoaktowa opera *Jeziro Dusza* powstała w stadium wyciągu fortepianowego, w związku z czym nie mogła być, wystawiona. A szkoda, gdyż jest to jedna z nielicznych pozycji w dziejach muzyki polskiej tak wyraźnie i wielostronnie nawiązująca do Wagnerowskiej teorii dramatu muzycznego²⁰.

W Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie przechowywany jest rękopis libretta z osobistymi uwagami i dekretacjami sporządzonym przez Brzozowskiego²¹. Rękopis opatrzony adnotacją „Lwów 14 marca 1904 [roku]” jest skierowany do dyrekcji opery: „Najuprzejmiej upraszam o słówko do dyrekcji opery za naszą legendą «Jeziro Dusza» z najgłębszym uszanowaniem sługa Karol Brzozowski”²².

Określenie *nasza legenda* może odnosić się zarówno do spółki autorskiej, jak i do emocjonalnego związku Brzozowskiego z ziemią litewską. Kolejna strona rękopisu zawiera informację: „Jeziro Dusza. Legenda Litewska. Obraz dramatyczny w trzech odsłonach. Muzyka Mieczysława Sołtysa”. Zapisy na stronach tytułowych wskazują więc, że utwór został ukończony przez spółkę autorską już wczesną wiosną 1904 roku²³. Rękopis z podpisem: „dziad lirnik Karol Brzozowski w hołdzie” został przez autora darowany dr. Józefowi Wereszczyńskiemu (1839–1925), prawnikowi, ziemianinowi, posłowi do galicyjskiego Sejmu Krajowego i austriackiej Rady Państwa, prezesowi Towarzystwa Literacko-Artystycznego we Lwowie. Następnym właścicielem rękopisu był zięć Wereszczyńskiego, Franciszek Biesiadecki (1869–1941), bibliofil, kolekcjoner, numizmatyk, założyciel, wydawca i redaktor czasopisma bibliofilskiego „Exlibris”. Biesiadecki był także współzałożycielem Towarzystwa Miłośników Książki w Krakowie w 1922 roku, a następnie w 1923 roku we Lwowie oraz darczyńcą w latach 30. XX wieku w Krakowie m.in. Muzeum Narodowego oraz Biblioteki Jagiellońskiej. Na okładce wewnętrznej rękopisu umieszczono zapis z informacją o reprodukowaniu w 100 egzemplarzach odbitki litograficznej rękopisu nakładem Biesiadeckiego we Lwowie w 1915 roku oraz o podarowaniu egzemplarza w 1935 roku do Biblioteki Jagiellońskiej.

W powstałej warstwie literackiej utworu występują postacie mityczne (bogini miłości Milda i bóg piorunów Perun), Welnas – diabeł i zaprzęający mu duszę Wokas, postaci ze świata fantastyki (ruszałki, diabły), realne (przewodnik karawany Litawor, pielgrzymi – podróżnicy, chór). W starciu z siłami zła dobro odnosi zwycięstwo, a okrutny, przebiegły, chciwy, zaprzędany diabłu Wokas ponosi karę. M.E. Sołtys pisze:

Treść opery jest nieskomplikowana – takie wymagania w odniesieniu dla libretta stawiał zresztą Wagner w rozprawie *Oper und Drama*. [...] Na wzór Wagnera stosowana jest w operze Mieczys-

²⁰ M.E. Sołtys, *Tylko we Lwowie...*, s. 48.

²¹ Składam podziękowanie Pani dr Kindze Fink z Wydziału Muzyki Uniwersytetu Rzeszowskiego za wskazanie miejsca przechowywania rękopisu.

²² Biblioteka Jagiellońska, BJ Rkp. 7180 III, Karol Brzozowski, *Jeziro Dusza. Legenda litewska. Obraz dramatyczny w trzech odsłonach*.

²³ *Ibidem*.

sława Sołtysa technika motywów przewodnich oraz podobnie ważną rolę odgrywają partie czysto instrumentalne. Wart odnotowania jest tu pewien szczegół: z 1267 taktów opery *Jezioro Dusza* aż 667 jest w całości instrumentalnych co stanowi ponad połowę dzieła. Takiego udziału symfoniki nie spotykamy w żadnej wcześniejszej operze polskiej²⁴.

We Lwowie w 1899 roku przygotowano jubileusz 60-lecia pracy literackiej Brzozowskiego. W liście z 9 listopada 1880 roku napisał on: „dlaczego uwzięliście się liczyć mnie pomiędzy pisarzy, kiedy ja nie pisuję”²⁵. Za namową przyjaciół zebrał trzy tomy swoich utworów a wśród nich i zebrane pieśni z terenów prawdopodobnie Galicji. Planowano wydanie dzieł zebranych twórcy, które zostały złożone w jednym z lwowskich wydawnictw. Niestety, pomysł ten nie został zrealizowany. Brzozowski – „ostatni romantyk”, epigon epoki mickiewiczowskiej – zmarł 5 listopada 1904 roku we Lwowie. Recenzenci jego utworów wielokrotnie podkreślali, że „zbierając i tłumacząc litewskie pieśni ludu nadniemeńskiego umiał doskonale zachować ich rytm i melodyjność, starał się, aby i jego własne poezje nie były pozbawione tej melodyjności”²⁶.

Korab-Brzozowski u schyłku życia w swoim wierszu napisał:

Nie zostawiam nic po sobie
I zabieram same długi.
Wdzięczność, wielki Panie Tobie,
Wdzięczność nieudalej sługi,
Chylę się, jak kłos dojrzały,
Na żniwiarza czekam cichy,
Może zdmuchniesz, jak puch biały
Lekkie ziarno – lecz nie puchy²⁷.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Biblioteka Jagiellońska

BJ Rkp. 7180 III, Karol Brzozowski, *Jezioro Dusza. Legenda litewska. Obraz dramatyczny w trzech odsłonach*.

Źródła drukowane

Brzozowski K., *Autobiografia*, „Tygodnik Ilustrowany” 1885, nr 105.

Jabłonowski W., *Pamiętniki z lat 1851–1893*, z rękopisu dokonał wyboru, wstępem i przypisami opatrzył J. Fijałek, Wrocław 1967.

²⁴ M.E. Sołtys, *Tylko we Lwowie...*, s. 48.

²⁵ Za: K. Brzozowski, *Autobiografia*, „Tygodnik Ilustrowany” 1885, nr 105, s. 10.

²⁶ „Tydzień”, dodatek do „Kuriera Lwowskiego” 1889, nr 3, s. 18.

²⁷ B. Kost, *Cyprys wśród kwiatów*, „Kurier Galicyjski” 2011, nr 6(130), s. 14.

- Kartka z pamiętnika. Listy ostatniego romantyka, Karola Brzozowskiego, do Alkara (1895–1898)*, Warszawa 1912.
- Listy z ziemi naszej. Korespondencja Wincentego Pola z lat 1826–1872*, zebrał, oprac. i wstępem opatrzył Z. Sudolski, Warszawa 2004.
- Mickiewicz W., *Żywoł Adama Mickiewicza*, t. IV, Poznań 1895.
- Miesiąc maj 1848. Luźne wspomnienia Karola Brzozowskiego*, Lwów 1892.
- Pol W., *Pamiętniki*, oprac. K. Lewicki, Kraków 1960.
- Sokulski F., *W kraju i nad Bosforem (1830–1881): fragmenty życia i listy*, do druku przygotował, wstępem i przypisami opatrzył M. Tyrowicz, Wrocław 1951.
- Zaleski A., *Z wycieczki na wschód. Notatki dziennikarza. Bukareszt, Ruszczuk, Warna, Konstantynopol*, Warszawa 1887.

Opracowania

- Borejsza J.W., *Sekretarz Adama Mickiewicza*, Gdańsk 2005.
- Brzozowska T., *Strzelba, turban i pióro. Opowieść o Karolu Brzozowskim*, Warszawa 1966.
- Jan Matejko. *Wypisy biograficzne*, oprac. i przypisami opatrzył J. Gintel, Kraków 1955.
- Kietlicz-Wojnacki W., *Polskie osiągnięcia naukowe na obczyźnie. Od średniowiecza do II wojny światowej*, Lublin 1980.
- Kost B., *Cyprys wśród kwiatów*, „Kurier Galicyjski” 2011, nr 6(130), s. 14.
- Orłowski B., *Brzozowski Karol (1821–1904)* [w:] *Inżynierowie polscy w XIX i XX wieku*, t. VII: *100 najwybitniejszych polskich twórców techniki*, red. J. Piłatowicz, B. Orłowski, Warszawa 2001, s. 38–40.
- Piekarski M., *Muzyka we Lwowie*, Warszawa 2020.
- Reychman J., *Podróżnicy Polscy na Bliskim Wschodzie w XIX wieku*, Warszawa 1972.
- Sołtys M.E., *Mieczysław Sołtys 1863–1929*, <https://portalmuzykipolskiej.pl/pl/osoba/984-mieczyslaw-soltys/biografia/2-biografia-pelna> (25.07.2025).
- Sołtys M.E., *Tylko we Lwowie. Dzieje życia i działalności Mieczysława i Adama Sołtysów*, Wrocław 2008.

THE FORGOTTEN ROMANTIC: KAROL KORAB-BRZOZOWSKI AND HIS CONNECTIONS WITH THE LVIV CULTURAL COMMUNITY

Abstract

The paper is based on source materials, including those from the Jan Matejko biographical museum. Among those familiar with the artist was a remarkable yet now-forgotten figure – poet, researcher of songs, writer, forester, engineer, ethnographer, and cartographer – Karol Korab-Brzozowski (1821–1904). In 1884, Karol Brzozowski settled with his family in Lviv. He published memoirs of his stay in the Middle East in various magazines, as well as romantic poetic works. The Lviv theatre staged his drama *Malek*. He also wrote the libretto for the opera *Jeziro Dusza* [*Lake Dusza*], based on a Lithuanian myth, with music composed by Mieczysław Sołtys.

Keywords: Karol Brzozowski, poet, researcher, Lviv, libretto, opera *Jeziro Dusza* [*Lake Dusza*], Mieczysław Sołtys, romantic